UDK: 37.048:331.548

YOSHLARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK-METODIK ASOSLARI

Dusyarov Xudoymurod,
Termiz davlat pedagogika instituti
“Texnologiya” kafedrasi professori, p.f.n.,

Maxmataliyeva Yulduz,
magistr

Annotatsiya. Mazkur tezisda yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik-metodik asoslari, kasbiy qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash, mehnat bozori haqidagi ma’lumotlarni o‘rganish, kasbiy sinovlarni tashkil etish hamda individual kasbiy reja ishlab chiqish masalalari yoritilgan. Shuningdek, kasbga yo‘naltirish jarayonida ta’lim muassasasi, oila, professional ta’lim tashkilotlari va ish beruvchilar hamkorligining ahamiyati tahlil qilingan. Yoshlarning kasb tanlashga tayyorgarligini rivojlantirish bo‘yicha amaliy metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, kasbiy qiziqish, qobiliyat, kasbiy maslahat, mehnat bozori, kasbiy kompetensiya, pedagogik metodika, individual rivojlanish.

Bugungi kunda yoshlarni kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltirish ta’lim tizimining muhim pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti, texnologiyalarning rivojlanishi va mehnat bozoridagi o‘zgarishlar yoshlarning kasbiy tayyorgarligiga bo‘lgan talablarni kuchaytirmoqda. Shu sababli o‘quvchilarga kasblar haqida ma’lumot berish bilan cheklanib qolmasdan, ularda o‘z qiziqishlarini anglash, qobiliyatlarini baholash, mustaqil qaror qabul qilish va kelajakdagi faoliyatini rejalashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish zarur.

Kasb tanlash inson hayotidagi muhim qarorlardan biri bo‘lib, uning mazmuni shaxsiy qiziqishlar, individual imkoniyatlar, ta’lim olish sharoitlari va mehnat bozoridagi ehtiyojlar bilan bog‘liq. Yoshning kasb tanlashida ota-onalar, pedagoglar, do‘stlar, ijtimoiy muhit va ommaviy axborot vositalari ham muayyan ta’sir ko‘rsatadi. Biroq kasb tanlash jarayonida o‘quvchining shaxsiy qiziqishi, qobiliyati va mustaqil qarori ustuvor bo‘lishi kerak.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, ularda mehnat ko‘nikmalarini shakllantirish va professional ta’lim bilan tanishtirish muhim

yo‘nalishlardan hisoblanadi. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish qo‘llanmasida kasbga yo‘naltirishning nazariy asoslari, zamonaviy yondashuvlari va amaliy tavsiyalari yoritilgan.

Kasbga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati shundaki, u ta’lim jarayonini o‘quvchining kelajakdagi hayotiy maqsadlari bilan bog‘laydi. O‘quvchi turli kasblarning mazmuni, ularga qo‘yiladigan talablar va tayyorgarlik yo‘llari bilan tanishish orqali o‘z imkoniyatlarini real baholashga o‘rganadi.

Tadqiqotning maqsadi — yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik-metodik asoslarini tahlil qilish va ushbu jarayonni samarali tashkil etishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- kasbga yo‘naltirishning pedagogik va psixologik asoslarini yoritish;
- kasbiy qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash usullarini tahlil qilish;
- samarali metodlarni qiyoslash;
- oila, ta’lim muassasasi va ish beruvchilar hamkorligining ahamiyatini asoslash.

Tadqiqot metodlari: Mazkur tezisni tayyorlashda pedagogik adabiyotlarni o‘rganish, tavsifiy tahlil, qiyosiy tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kasbiy motivatsiya, amaliy faoliyat va mustaqil qaror qabul qilish tamoyillari asosida ko‘rib chiqildi.

Tahlil jarayonida kasbiy yo‘naltirishning quyidagi bosqichlari ajratildi:

1. Diagnostik bosqich — o‘quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari va individual xususiyatlarini o‘rganish.

2. Axborot berish bosqichi — turli kasblar, ularning mazmuni, talab qilinadigan bilim va ko‘nikmalar hamda ta’lim olish yo‘llari bilan tanishtirish.

3. Amaliy sinov bosqichi — kasbga oid topshiriqlar, loyihalar, ekskursiyalar va mutaxassislar bilan uchrashuvlar orqali tajriba hosil qilish.

4. Maslahat va rejalashtirish bosqichi — olingan ma’lumotlarni tahlil qilish, muqobil yo‘llarni taqqoslash va individual kasbiy reja tuzish.

Tadqiqot doirasida alohida empirik tajriba yoki statistik so‘rov o‘tkazilmadi. Shu sababli quyida keltirilgan jadvallar nazariy tahlil va metodik umumlashtirish natijalarini ifodalaydi.

Tahlil natijasida yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishda bir-birini to‘ldiruvchi pedagogik metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqligi aniqlandi. Jumladan, suhbat, kuzatish, kasbiy testlar, amaliy topshiriqlar, loyiha ishlari va kasb egalari bilan uchrashuvlar o‘quvchilarning kasbiy tasavvurlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kasbga yo‘naltirishda faqat nazariy ma’lumot berish yetarli emas. O‘quvchi kasbning kundalik vazifalarini, mas’uliyatini va amaliy talablarini imkon qadar o‘z faoliyati orqali ham bilib olishi kerak.

1-jadval. Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishda qo‘llaniladigan pedagogik metodlar

Metod	Amalga oshirish namunasi	Kutiladigan natija	Baholash usuli
Suhbat va kuzatish	O‘quvchining qiziqishlari va sevimli mashg‘ulotlarini o‘rganish	O‘z qiziqishlarini anglash	Suhbat xulosasi
Kasbiy diagnostika	Qiziqishlar va qobiliyatlarni aniqlashga qaratilgan so‘rovnomalar	Kasbiy moyilliklarni dastlabki baholash	Diagnostik natijalar tahlili
Kasblar bilan tanishtirish	Kasb kartalari, taqdimotlar va mutaxassislar bilan uchrashuv	Kasblar haqidagi bilimni kengaytirish	Kasblarni taqqoslash jadvali
Amaliy sinov	Mini-loyiha, ustaxona mashg‘uloti yoki kasbga oid topshiriq	Amaliy qobiliyat va qiziqishni namoyon etish	Ish natijasi va kuzatuv
Kasbiy maslahat	Pedagog yoki kasbiy maslahatchi bilan individual suhbat	Ongli qaror va keyingi qadamlarni belgilash	Individual kasbiy reja
Oila bilan hamkorlik	Ota-onalar yig‘ilishi va kasb tanlash bo‘yicha muloqot	O‘quvchini qo‘llab-quvvatlash	Fikr-mulohaza va reja

Jadvaldan ko‘rinadiki, har bir metodning o‘ziga xos vazifasi mavjud. Diagnostika o‘quvchining qiziqishlarini dastlabki aniqlashga yordam bersa, amaliy sinovlar kasbning mazmunini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Individual maslahat esa olingan natijalarni o‘quvchining shaxsiy maqsadlari va ta’lim imkoniyatlari bilan bog‘lashga xizmat qiladi.

Kasbiy diagnostika natijalarini yakuniy hukm sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas. O‘quvchining qiziqishlari vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi mumkin. Shu sababli pedagogik kuzatish, suhbat va amaliy faoliyat natijalarini birgalikda tahlil qilish muhimdir.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning samaradorligini oshirish yo‘llari

Kasbga yo‘naltirish samaradorligini oshirish uchun, avvalo, ta’lim jarayonini o‘quvchining individual xususiyatlariga mos tashkil etish lozim. Har bir o‘quvchiga bir xil kasbni tavsiya qilish yoki faqat yuqori daromadli kasblarni targ‘ib etish uning mustaqil tanlovini cheklashi mumkin.

Ikkinchidan, ta’lim muassasalarida kasbiy axborot burchaklari, kasblar haftaligi, mutaxassislar bilan uchrashuvlar va amaliy mashg‘ulotlarni muntazam tashkil etish

kerak. Uchinchidan, professional ta’lim tashkilotlari va ish beruvchilar bilan hamkorlik o‘quvchilarga kasbiy faoliyatning real talablari haqida ma’lumot olish imkonini beradi.

O‘zbekiston professional ta’lim tizimida kasb-hunar maktablari, kollejlar va texnikumlar turli darajadagi kasbiy tayyorgarlik yo‘llarini taklif etadi. Shu bois o‘quvchilarni kasbiy ta’lim imkoniyatlari bilan tanishtirish ham kasbga yo‘naltirishning muhim tarkibiy qismidir.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning turli metodlarini qiyoslash ularning afzalliklari bilan birga ayrim cheklovlari ham mavjudligini ko‘rsatadi. Masalan, test va so‘rovnomalar ko‘plab o‘quvchilarning qiziqishlarini tizimli o‘rganishga yordam beradi, ammo ularning natijalarini shaxsning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi yagona mezon sifatida talqin qilish mumkin emas.

Amaliy sinov va loyiha metodlari esa o‘quvchiga muayyan faoliyatni bajarib ko‘rish imkonini beradi. Bunda topshiriqlar yosh xususiyatlariga mos, xavfsiz va ta’lim muassasasining imkoniyatlari doirasida bo‘lishi lozim.

2-jadval. Kasbga yo‘naltirish metodlarining tahliliy taqqoslanishi

Metod	Afzalligi	Cheklovi yoki muammosi	Takomillashtirish yo‘li
Kasbiy testlar	Qiziqish va moyilliklarni dastlabki aniqlashga yordam beradi	Natijalar noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin	Testni suhbat va kuzatish bilan birga qo‘llash
Kasbiy ekskursiyalar	Kasb muhiti bilan bevosita tanishtiradi	Bir martalik tashrif yetarli bo‘lmasligi mumkin	Tashrifdan oldin savollar, so‘ng tahliliy topshiriq berish
Loyiha metodi	Mustaqil ishlash va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi	Vaqt va jihozlar talab qilishi mumkin	Mavjud resurslarga mos mini-loyihalarni tashkil etish
Ota-onalar bilan hamkorlik	Yoshning tanlovini qo‘llab-quvvatlaydi	Ota-ona istagi bolaning xohishidan ustun kelishi mumkin	O‘quvchining mustaqil qarorini hurmat qilish
Raqamli kasbiy axborot	Kasblar va ta’lim yo‘llari haqida tezkor ma’lumot beradi	Eskirgan yoki ishonchsiz axborot uchrashi mumkin	Rasmiy va ishonchli manbalarni tekshirishni o‘rgatish

Individual maslahat	Shaxsiy vaziyatni hisobga olishga yordam beradi	Malakali maslahatchi va vaqt talab etadi	Maslahatni bosqichma-bosqich, muntazam tashkil etish

Tahliliy jadvaldan kelib chiqib, kasbga yo‘naltirishning samarali modeli turli metodlarning uyg‘unligiga asoslanishi kerak. Masalan, dastlab o‘quvchining qiziqishlari suhbat orqali aniqlanadi, keyin unga mos kasblar haqida axborot beriladi. Shundan so‘ng o‘quvchi amaliy topshiriqni bajaradi va natijani pedagog bilan birgalikda tahlil qiladi. Yakuniy bosqichda esa kelgusidagi ta’lim va kasbiy rivojlanish yo‘li belgilanadi.

Oila va ta’lim muassasasi hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashi, kasblar haqidagi o‘z qarashlarini majburan singdirmasligi lozim. Pedagog esa o‘quvchiga turli imkoniyatlarni ko‘rsatib, qaror qabul qilish jarayonida yordam berishi kerak.

Shuningdek, kasbga yo‘naltirishda mehnat bozoriga oid ma’lumotlardan foydalanish zarur. Biroq bugungi kunda talab yuqori bo‘lgan kasb kelajakda ham o‘zgarmasdan qoladi, deb hisoblash mumkin emas. Shuning uchun yoshlarni faqat muayyan kasbga emas, balki uzluksiz o‘rganish, yangi ko‘nikmalarni egallash va kasbiy moslashuvchanlikka ham tayyorlash lozim.

Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish uzluksiz pedagogik jarayon bo‘lib, u o‘quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, shaxsiy maqsadlari va mavjud ta’lim imkoniyatlarini hisobga olishni talab etadi. Kasbiy yo‘naltirishning samaradorligi diagnostika, kasbiy axborot, amaliy sinov, individual maslahat va oila bilan hamkorlikning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq.

Tahlil asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Ta’lim muassasalarida kasbga yo‘naltirish ishlarini muntazam va bosqichma-bosqich tashkil etish.
2. O‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini suhbat, kuzatish, amaliy topshiriqlar va diagnostika yordamida kompleks o‘rganish.
3. Kasb egalari bilan uchrashuvlar, kasbiy ekskursiyalar va loyiha mashg‘ulotlarini ko‘paytirish.
4. Ota-onalar, pedagoglar, professional ta’lim tashkilotlari va ish beruvchilar hamkorligini rivojlantirish.
5. Kasb tanlashda o‘quvchining shaxsiy qiziqishi, mustaqil qarori va teng imkoniyatlarini ta’minlash.
6. Yoshlarni zamonaviy mehnat bozori bilan tanishtirish bilan birga, ularda yangi bilimlarni egallash va kasbiy moslashuvchanlik ko‘nikmalarini shakllantirish.

Umuman olganda, kasb-hunarga yo‘naltirishni shaxsga yo‘naltirilgan va amaliy faoliyatga asoslangan tarzda tashkil etish yoshlarning ongli kasbiy tanloviga hamda kelajakdagi faoliyatga tayyorgarligiga ko‘maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.
2. Teshaboyev Z.A. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish. — Toshkent: Classic, 2022.
3. X.Ch.Dusyarov, A.K.Odinayev, S.A.Ko‘charov. Kasb hunarga yo‘naltirish. DARSLIK. 60112300-Texnologik ta’lim talabalari uchun. “IMPRESS MEDIA” nashriyoti. Toshkent-2023 yil. - 454 bet.
4. Boymatov B. Sinfdan tashqari tarbiyaviy faoliyat o‘quvchilarning kreativ fikrlashni rivojlantirish mexanizmi sifatida //*Tamaddun Nuri Jurnali*. - 2025. - T. 8, № 71. - B. 68-70.
5. X.Ch.Dusyarov. Kasbga yo‘naltirish diagnostikasi. O‘QUV QO‘LLANMA. 70112301-Texnologik ta’lim yo‘nalishi magistr talabalari uchun. “Lesson Press” nashriyoti. Toshkent-2023 yil. - 217-bet.
6. Atamuratova P. Umumiy o‘rta ta’limda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik va psixologik asoslari // Yosh olimlar. — 2025. — Jild 3, № 33. — B. 15–17.
7. Asadullayeva G. A “Using TIMSS International Assesment to Develop natural science literacy in prospective chemistry”// Journal of Science and Education (JSE) Vol 7, Issue 1, September 2026, Pages 2093-2102 ISSN: 2745-5351 (Media Online) https://jse.rezkimedia.org/index.php/jse/article/view/848
8. Abdullayev S.X. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. — Toshkent: Sunrise-pro, 2025.
9. Boymatov B. E. The Political Map of the World and its Specific Features //*Indonesian Journal of Innovation Studies*. - 2022. - Vol. 18. - DOI: 10.21070/ijins.v18i.589